

УДК 711.57

аспірант Ю.В.Войтович,
Київський національний університет будівництва і архітектури**УЗАГАЛЬНЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ
СТРУКТУРИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Сформульовані та охарактеризовані основні етапи формування сучасної структури загальноосвітніх навчальних закладів України.

Сучасна структура загальноосвітніх навчальних закладів (ЗОНЗ) України формувалася протягом тривалого часу, зазнаючи впливу суспільно-політичних, економічних і демографічних умов розвитку країни. Це суттєво впливало і на формування мережі ЗОНЗ сучасних міст.

Загальна середня освіта почала формуватись ще в середині XV ст., а загальноосвітня школа (ЗШ) як самостійний тип навчального закладу почала діяти лише в XVI ст. у вигляді гімназії (перша в 1538 р. в Стразбурзі, заснована педагогом-гуманістом І. Штурмом) – була типова школа класичної освіти, яка і визначила характер розвитку ЗШ на декілька століть вперед. Взагалі в різних країнах ЗШ отримувала різні назви – гімназії, коледжи, колежі, ліцеї, граматичні школи та ін. Справжні зміни в характері ЗШ класичного типу виникли в другій половині XVIII ст. під впливом ідей неогуманізму, що отримало розповсюдження в країнах Західної Європи. З цього часу ЗШ почала розглядатися як підготовча ступінь до отримання університетської освіти [1].

В Україні загальна середня освіта розвивалася під впливом російських освітніх реформ і на початок XIX ст. перебувала на етапі становлення, який характеризується здійсненням реформування освітньої системи.

На той час у губернських містах України були запроваджені головні народні училища (чотирикласні з 5-річним терміном навчання (т.н.)), а в повітових – малі народні училища (двокласні з 2-річним т.н.).

Згідно прийнятого “Статуту навчальних закладів, підпорядкованих університетам” (1804 р.), який регламентував структуру і принципи побудови народної освіти в країні, існуючі головні народні училища були реформовані у гімназії, а малі – у повітові училища. За цим статутом вперше запроваджувалась система народної освіти, що передбачала утворення освітніх округів, до складу яких повинні входити такі типи навчальних закладів: парафіяльні училища (1-річні), повітові училища (2-річні), гімназії (4-річні). Навчання було роздільним (існували чоловічі та жіночі школи) [4].

Згодом виникають закриті навчальні заклади типу кадетських корпусів та інститутів шляхетних дівчат. Перші такі заклади в Україні почали відкриватись

відповідно з 1830 р. і з 1818 р. Ці заклади були чимось середнім між початковою школою та вузом [3].

Наприкінці 50-х років виникають недільні школи для дорослих і підлітків. Ініціаторами їх відкриття були демократично настроєні студенти і професори Київського університету. У жовтні 1859 р. у Києві на Подолі почала роботу перша недільна школа. У період 1862-1870 рр. недільні школи були заборонені і тільки деякі з них існували нелегально. А починаючи з 70-х років знову дозволені, але з великими обмеженнями.

З 1864 р. середня освіта регламентувалась прийнятим “Статутом гімназій і прогімназій”. Встановлювались класичні і реальні гімназії, обидві із 7-річним т.н., а також класичні і реальні прогімназії (замість повітових училищ) – неповні середні заклади, програма навчання яких дорівнювала першим чотирьом класам гімназій. Гімназії і прогімназії були окремо чоловічими і жіночими.

У 1872 року реальні гімназії були замінені реальними училищами з 7-річним т.н., які мали практичне спрямування і давали більш широкі знання [5].

Крім того, у 1864 р. у зв’язку із запровадженням земської реформи почали створюватись на базі народних училищ земські школи, які організовувалися і утримувалися земствами. Земські школи засновувалися переважно по селах. Вони мали з початку 3-річний т.н., з 1890 р. – 4-річний, а під кінець існування земств – деякі 7-річний.

Після земської реформи початкові школи в селах були мішані, а в містах – здебільшого окремо для дівчат і хлопців. Досить поширеними стали приватні освітні заклади [3].

На початку ХХ ст. в Україні склалася досить строката і заплутана система народної освіти – понад 10 типів різних закладів: повітові та реальні училища, гімназії і прогімназії, земські та недільні школи, парафіяльні училища, кадетські корпуси, інститути шляхетних дівчат тощо.

Подальші зміни, що відбувались вже після революції 1917 р. стали найбільш важливими для України, оскільки розмах тогочасної середньої освіти фактично сформували сучасну структуру і мережу ЗОНЗ.

В радянські роки принциповою основою розвитку ЗШ стало відокремлення школи від церкви та її реформування. Тому в 1917-1918 рр. були вжиті заходи для створення системи народної освіти, що забезпечили уніфікацію ЗШ і її зв’язок з іншими ступенями освіти. В протилежність колишній станово-класовій школі створювалася єдина для всіх верств населення трудова школа, розділена на два ступені: 1-а – з 5-річним, пізніше 4-річним т.н. для дітей 8-13 років, 2-а – з 4-річним, пізніше 5-річним т.н. для дітей 13-17 років.

ЗШ була трудовою, політехнічною. Навчання було спільне для хлопців і дівчат у всіх типах шкіл.

В середині 20-х рр. в структуру середньої школи внесені деякі зміни: в містах і робочих селищах створені *фабрично-заводські семирічки* (ФЗС), де була зроблена спроба ознайомлення учнів з трудовим процесом на базі виробництва; в селах організовані *школи селянської молоді* (ШСМ), де загальна освіта доповнювалася ознайомленням учнів з теорією і практикою с/г.

Фабрично-заводські семирічки відкривалися при великих підприємствах для підготовки кваліфікованих робітників віком 14-18 років з початковою освітою, мала 3–4-річний т.н. В 1930-1939 рр. навчання в школі ФЗС в основному проходило на базі 7-річної школи. В 1959-1963 рр. ФЗС були перетворені в професійно-технічні училища з різними т.н.

Школи селянської молоді були у складі 5-7 класів денної і вечірньої форми навчання. В 1930 р. перейменовані в *школу колгоспної молоді*, яка також працювала на базі початкової освіти і давала підготовку в об'ємі 7 класів. В 1934 р. її було перетворено в *неповну середню школу*.

Постановою ЦК ВКП(б) “Про структуру початкової і середньої школи в СРСР” (15 травня 1934 р.) школа була уніфікована: стала 10-річною з розділенням на початкову (4 роки), неповну середню (7 років) і середню (10 років).

В роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. виникли нові типи шкіл – *школи робочої молоді* (ШРМ) – для підлітків, що працювали на підприємствах та *школи сільської молоді* (ШСМ) – давала підготовку в об'ємі початкової і 7-річної школи, а також *школи фабрично-заводського навчання* (школи ФЗН).

В 1958 р. ШРМ і ШСМ були перейменовані у *вечірню (змінну) середню загальноосвітню школу*.

Школа фабрично-заводського навчання існувала протягом 1940-1963 рр. на базі промислових підприємств. В школу приймалася молодь 16-18 років з будь-якою загальноосвітньою підготовкою (з 1955 р. – з начальною освітою і вище). Учні знаходилися на повному державному забезпеченні. В 1959-1963 рр. ці школи були перетворені в професійно-технічні училища.

Починаючи з 1958 р. для дітей з малозабезпечених сімей і дітей-сиріт, а також дітей з дефектами фізичного і розумового розвитку почали виникати школи інтернатного типу, переважно з 8-річним т.н. Діти з фізичними і розумовими недоліками виховувалися і навчалися в спеціальних школах-інтернатах.

В 1958 р. законом “Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” неповна середня школа стала 8-річною, а повна середня – 11-річною.

З 1964 р. відновлюється 10-річний т.н. ЗШ залишилася політехнічною і умовно підрозділилася на три ступені: початкову – 1-3 класи, неповну середню (4-8 класи) і власне середню школу – 9-10 класи.

У 1974 р. в основному був закінчений перехід до загальної середньої освіти [1].

1984 р. – знову проведено шкільну реформу, що передбачала здійснення переходу на навчання дітей з 6-річного віку та на 11-річний т.н. При цьому відповідно змінилася структура ЗШ (початкова – 1-4 класи, неповна середня – 1-9 класи, середня школа – 1-11 класи) та зменшилася наповнюваність (1-9 класів до 30, 10-11 – до 25 учнів).

До 1991 р. почала поширюватися мережа гімназій, ліцеїв, колегіумів. Пізніше з'явилися спеціалізовані школи, школи-дитячі садки, навчально-виховні комплекси.

З 1993 р. почалося відродження роздільного навчання (з відкриттям Київського жіночого ліцею, перетвореного у 1997 р. на гімназію-інтернат “тільки для дівчат”).

1 вересня 2001 р. було розпочато перехід до 12-річної середньої загальної освіти. ЗОНЗ поділялися на заклади: I ступеню (початкова школа – чотири роки навчання); II ступеню (основна школа – п'ять років навчання); III ступеню (старша школа – три роки навчання). Старша школа мала функціонувати переважно як професійна, у якій незалежно від профілю реалізується в повному обсязі загальноосвітня підготовка.

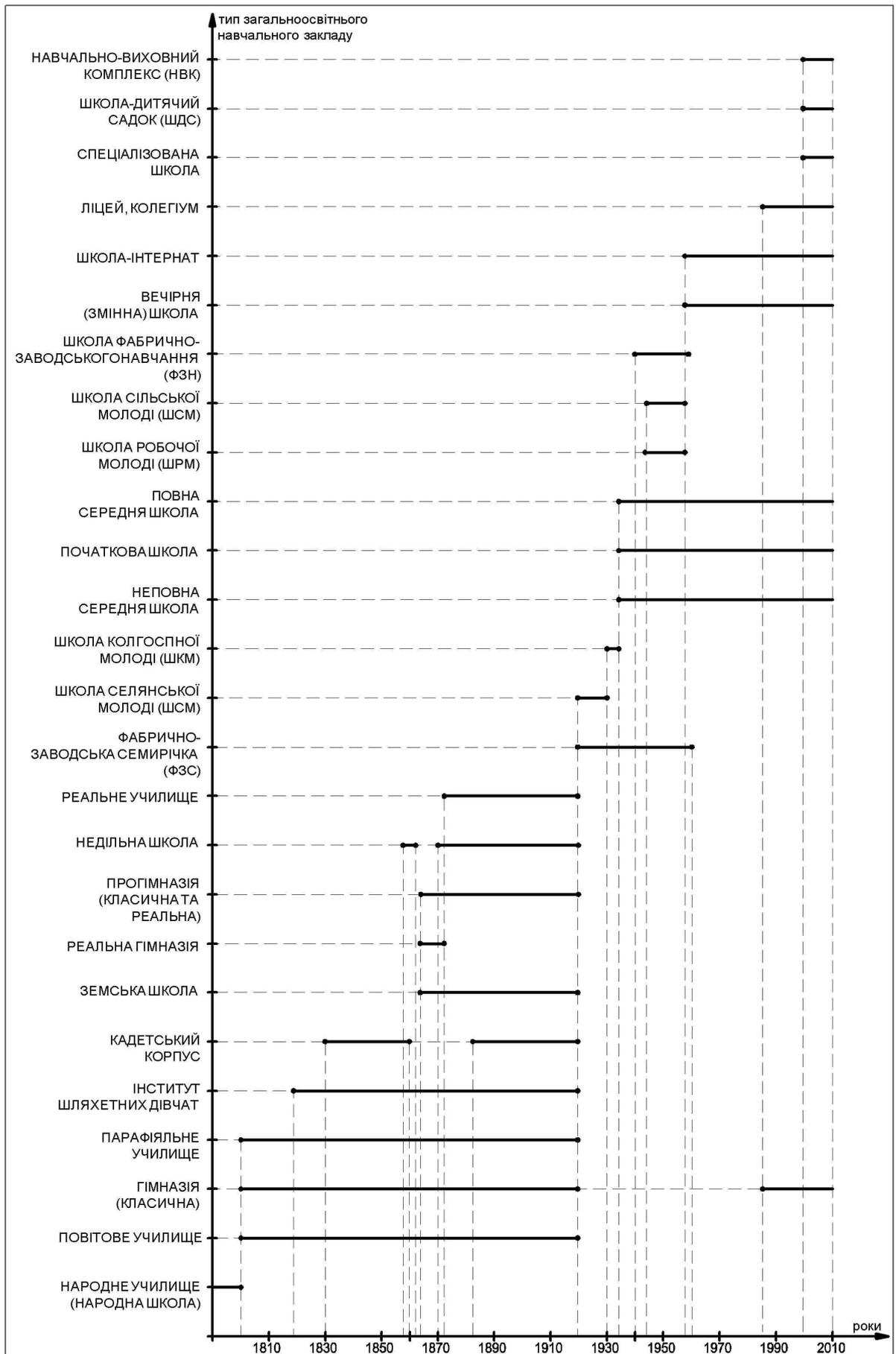
Сучасний етап формування системи початкової та середньої освіти характеризується відновленням 11-річного т.н.

На сьогодні мережа ЗОНЗ формується за такими ж освітніми рівнями (початкова, базова, повна загальна середня освіта), відповідно до яких функціонують такі заклади: середня загальноосвітня школа, спеціалізована школа, гімназія, ліцей тощо, у т. ч. для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації. Громадяни, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання, можуть отримати середню освіту у вечірніх (змінних) школах, а також за індивідуальними навчальними планами з наступним складанням екзаменів екстерном [2].

На відміну від радянських шкіл, сучасні ЗОНЗ не дають професійної трудової підготовки, тобто випусники шкіл по закінченні отримують належний рівень підготовки до вступу у вищі навчальні заклади, але професії не здобувають.

Для більшої наглядності результати проведеного дослідження відображені нище у вигляді графіку (див. рис. 1).

Рис. 1. Етапи формування структури ЗОНЗ

Таким чином, в результаті проведеного дослідження вітчизняного досвіду формування типів ЗОНЗ можна виділити п'ять основних етапів:

I. – поч. XIX ст. до 1864 р.;

II. – з 1864 р. до 1920 р.;

III. – з 1920 р. до 1934 р.;

IV. – з 1934 р. до 1964 р.;

V. – з 1964 р. до 2010 р.

Все це свідчить про постійну трансформацію структури і мережі ЗОНЗ, які знаходяться в тісному зв'язку з політичними і соціально-економічними умовами розвитку суспільства. Сучасний етап ще не має завершеної сформованої структури ЗОНЗ, але цілком зрозуміло, що наявна нормативно-методична база містобудування, яка має забезпечити зручне розміщення та доступність цих закладів, є неадекватною і потребує вдосконалення.

Література

1. Большая советская энциклопедия / под ред. А.М. Прохорова – 3-ье изд. – М.: изд-во “Советская энциклопедия”, 1974.
2. Закон України “Про загальну середню освіту” – К., 1991 – стаття 9.
3. Інтернет-ресурс: uk.wikipedia.org/wiki – вільна енциклопедія “Вікіпедія”
4. Інтернет-ресурс: www.info-library.com.ua/books-text-534.html
5. Інтернет-ресурс: www.info-library.com.ua/books-text-545.html

Аннотация

В статье сформулированы и охарактеризованы основные этапы формирования современной структуры общеобразовательных учебных заведений Украины.

Annotation

The principal stages of modern structure formation of the institutions of the general educational system of Ukraine have been formulated and characterized in this article.